

*Handelingen 1970
der Nederlandse
Juristen-Vereniging
deel 1, eerste stuk*

ISBN 90 271 0533 2

Lay-out en omslag Evelien de Vries Robbé

PREADVIES MR. M. ROOD-DE BOER

Dient de wettelijke regeling omtrent de meerderjarigheid te worden gewijzigd? 1

Inleidende opmerkingen, 1

I. *Waarom bestaat er een afgrenzing tussen minder- en meerderjarigheid?* 2

Minderjarigheid op basis van biologische gegevens, 2

Minderjarigheid en handelingsonbekwaamheid, 3

Minderjarigheid om der wille van het kind zelf, 6

Minderjarigheid en Kinderbescherming, 7

II. *Hoe is de huidige wettelijke regeling met betrekking tot de minderjarigheid?* 9

Problemen, 13

III. *Hoe zou een nieuwe wettelijke regeling van de minder- en meerderjarigheid eruit kunnen zien?* 17

Handlichting, 25

Appèl, 25

Samenvattende opmerkingen, 26

Bijlage 1, 28

Voorstellen tot wetswijziging, 28

Bijlage II, 29

Overzicht van de gevolgen die volgens de wet, het bereiken van een bepaalde leeftijd met zich kan brengen, 29

Overzicht van de leeftijdsgrenzen, die volgens het Wetboek van Strafrecht met zich medebrengen, dat een feit als strafbaar wordt gekwali-

ficeerd, dit ter bescherming van de minderjarige, die het feit medepleegt of ten aanzien van wie het feit gepleegd is tot die bepaalde leeftijd, 35.

PREADVIES PROF. MR. J. G. STEENBEEK

Welke beginselen betreffende de openbaarheid van vergadering en toegankelijkheid van stukken behoren ten grondslag te liggen aan de wettelijke regelingen op het stuk van de openbare diensten? 37

1. Nadere omlijning van het onderwerp, 37
2. Fundamentele uitgangspunten, 41
3. Grondrechten en participatie, 43
4. Grondrechten en bescherming van de individu, 47
5. Rechtsstaat en democratie, 49
6. Openbaarheid en openheid, 52
7. Algemene openbaarheid en partijopenbaarheid, 53
8. Openbaarheid van vergadering, 55
9. Toegankelijkheid van stukken, 64
10. Openbaarheid en overheidsdienst, 74
11. Conclusies, 76

Dient de wettelijke regeling omtrent de meerderjarigheid te worden gewijzigd?

'Bedenkt man, mit welcher Entschiedenheit heute junge Menschen, vor allem Studenten und Schüler, ihre Ansichten vertreten und mit welchen Argumenten und mit welcher Energie sie teilweise um eine Neuordnung der Gesellschaft und besonders ihrer eigenen gesellschaftlichen Stellung kämpfen, so fragt man sich, ob das Bürgerliches Gesetzbuch dieser Jugend, soweit es ihre Eigenverantwortung betrifft, noch gerecht wird'. (1)

Inleidende opmerkingen

Met het bovengenoemde onderwerp koos de juristenvereniging bij de gelegenheid van het 100-jarig bestaan voor een preadvies en een discussie die zich meer in het maatschappelijke dan in het juridische vlak zullen bewegen. Het verdelen van de bevolking in minderjarigen en meerderjarigen is immers vooral een maatschappelijk verschijnsel. De wettelijke regelingen met betrekking tot de meerderjarigheid zijn het resultaat van de aanpassing van de wet en de omzetting in juridische taal van datgene wat de maatschappelijke opvattingen omtrent volwassenen en onvolwassenen inhouden. De leeftijd waarop de minderjarigheid eindigt is tamelijk arbitrair.

Zo de wet, op het moment van haar ontstaan, al weergeeft wat de maatschappij denkt over een bepaald onderwerp – en die weergave zal, zeker in een compromisland als het onze, altijd een 'grootste gemene deler'-effect hebben – naarmate de wet ouder wordt, groeit de discrepantie tussen het wettenrecht en het recht van de werkelijkheid.

Dient de wettelijke regeling omtrent de meerderjarigheid te worden gewijzigd? Reeds nu mijn antwoord: 'ja'. Waarom? Omdat de kloof tussen de wetteksten en de maatschappelijke realiteit te groot gewor-

(1) Prof. dr. Gerhard Luther, Änderung des volljährigkeitsalters?, *Ztschr.f.d.ges. Familienrecht* 1969, no. 3, blz. 113-116.

den is. Dat daarnaast factoren als rechtvaardigheid, rechtszekerheid en evenzeer doelmatigheid een rol spelen bij de wens tot wijziging is vanzelfsprekend.

I

WAAROM BESTAAT ER EEN AFGRENTZING TUSSEN MINDER- EN MEERDERJARIGHEID

1 • Als van Maarseveen in 1963 zegt dat ons publiekrecht arm is aan het motiveren van de eis van het bereiken van een bepaalde leeftijd voor een bepaalde functie (1), heeft hij volkomen gelijk. We kunnen zijn uitspraak rustig veralgemenen; de leeftijdsgrenzen genoemd in welk deel van ons recht ook, zijn voor de makers van die wet kennelijk zo vanzelfsprekend geweest, dat de motivering vrijwel altijd achterwege bleef. Het resultaat is dat men zich niet aan de indruk kan onttrekken dat de grenzen, althans een aantal daarvan, betrekkelijk willekeurig tot stand gekomen zijn.

Natuurlijk is er wel een antwoord te geven op de vraag waarom men een bepaalde leeftijdsgrens instelde. Het antwoord kan worden afgeleid uit datgene wat men in de maatschappelijke omstandigheden van dat moment aantreft of in dat wat als de tijdgeest wordt aangeduid (2).

Minderjarigheid op basis van biologische gegevens

2 • In primitieve samenlevingen van beperkte omvang is de overgang van minder- naar meerderjarigheid, van de bijbehorende onbekwaamheid naar een volledig mee-mogen-handelen, een zaak van lichamelijke rijpheid geweest. Kinderen waren onbekwaam tot handelen, omdat zij niet volgroeid waren; gedurende die periode moest er voor hen worden gezorgd. Wanneer zij de lichamelijke wasdom bereikten, werden ze volwassen verklaard. Vanaf dat moment waren zij met medezeggenschap bekleed; op hun beurt zorgden zij voor anderen. Het recht om een huwelijk aan te gaan was hiermede tevens onder hun bereik gekomen.

De Amerikaanse antropologe Margaret Mead heeft in enkele van haar

(1) Mr. H. Th. J. F. v. Maarseveen, Grondwetsherziening 1963, *NJB* 1963, blz. 357 e.v.

(2) Voor wat het eerste deel van dit preadvies betreft, is gebruik gemaakt van bepaalde passages uit het artikel *Treden naar volwassenheid*, M. Rood-de Boer, *NJB* 1964, blz. 949 e.v.

bekende publikaties beschreven, hoe in zeer primitieve en iets minder primitieve samenlevingen, bijv. in Nieuw-Guinea en op Polynesië, de overgang van onmondig onrijp kind naar mondige volwassen man of vrouw plaats vindt (1). Er bestaat één breuk tussen de leeftijdsgroepen der minder- en meerderjarigen. De lichamelijke rijpwording geeft het moment aan waarop de plechtige, aan tradities gebonden en met mysterie en ritualen omgeven inwijding plaats vindt. Aan de initiatie is dikwijls een afzonderingsperiode verbonden; na terugkeer in het gewone stamverband is de jongen een volwassen man en het meisje een huwbare vrouw geworden. Zij zijn vanaf dat ogenblik ook met de plichten, die aan de meerderjarigheid verbonden zijn, belast.

Enerzijds wordt het moment van de volwassenheid bepaald door de individuele geslachtelijke rijpheid, anderzijds is de inwijding een collectieve zaak van de gehele stam. De boeken van Margaret Mead verschenen in de jaren dertig; in *Mens en Maatschappij* van 1963 staat (2), dat ook thans in een aantal van de kortgeleden onafhankelijk geworden Afrikaanse landen deze duidelijke scheiding bestaat. Ponsioen zegt: 'Men wordt van kind ineens volwassen; de groepering van half-volwassenen bestaat daar traditioneel niet'. Pas in die Afrikaanse landen of delen van landen waar zich een ontwikkelingsproces heeft ingezet, ontstaan problemen rondom de meerderjarigheid en wat daar mee samen hangt.

Waar zich nog geen of nauwelijks structurele veranderingen hebben voorgedaan, vindt men in grote lijnen het patroon terug, dat Margaret Mead beschrijft.

Minderjarigheid en handelingsonbekwaamheid

3 • De indeling van de bevolking in twee leeftijdsgroepen, van minder- en meerderjarigen, is een maatschappelijk verschijnsel, zo men wil een cultuurverschijnsel (3), oorspronkelijk gebaseerd op biologische gegevens. Zodra echter de betrokken maatschappij een minder eenvoudige structuur gaat vertonen, zodra de bevolking zich uitbreidt en verschillen in welstand en stand zichtbaarder worden en een rol gaan spelen, komt men met een meerderjarigheidsgrens, gegrond op lichamelijk-volgrocid-zijn-alléén niet meer uit.

(1) *Sex and Temperament* en *Coming of age in Samoa*.

(2) J. A. Ponsioen, De jeugd als nieuwe leeftijdsgroep in de ontwikkelingslanden, *Mens en Mij*, het orgaan v. d. Ned. Soc. Verg. 1963, no. 2, blz. 134 e.v.

(3) Ponsioen, blz. 135.

In het oud-Romeinse recht gold dat jongens na het bereiken van de pubertas niet alleen mochten trouwen, maar ook handlingsbekwaam werden en over hun (eventuele) vermogen konden beschikken. De cura, die in het latere RR bestond over hen, die nog geen 25 jaar oud waren, en de lex Praetoria ontstonden onder andere omdat zich in de Romeinse samenleving een structurele verandering had voorgedaan. Van primitieve beperkte maatschappij was men gegroeid tot én omvangrijker én ingewikkelder gestructureerde maatschappij. Daarin waren meer leeftijdsgrenzen noodzakelijk. De impubes mag niet trouwen en burgerlijke handelingen, die door een impubes zijn verricht zonder bijstand van zijn wettelijke vertegenwoordiger, zijn, voorzover het vermogen er door is verminderd, in ieder geval ongeldig. Voor de minor valt het huwelijk wel binnen de mogelijkheden. Wat de handlingsbekwaamheid betreft: de praetor kan een 'in integrum restitutio propter minoris aetatem' verlenen. Maar alleen dan, wanneer daartoe gegronde redenen zijn.

Zo ziet men in Rome het begrip minderjarigheid gedifferentiëerder worden. Het biologisch gegeven van lichamelijke rijpheid blijft een rol spelen. Er komt echter een nieuwe, zakelijk-geïndiceerde leeftijdsgrens bij.

In de primitieve samenleving was het meerderjarig worden een individueel gebeuren, zij het dat de manier waarop de bevestiging van de volwassenheid plaats vond traditioneel bepaald was.

In de ingewikkelder wordende maatschappij geven abstracte collectief werkende rechtsregels aan, wanneer de meerderjarigheid bereikt is.

De individuele inwijding als volwassene verdwijnt, zo ook het dragen van uiterlijke kentekenen, waaraan men de volwassen status zou kunnen aflezen.

4 • De twee soorten meerderjarigheid, die eeuwenlang in alle Westerse familierechtsstelsels voorkwamen, waren de 'Ehemündigkeit' en de 'Geschäfts- of Handlungsmündigkeit'.

In het Corpus Juris (I, 10 de nuptio) geldt 14 jaar als leeftijdsgrens voor het huwelijk van jongens en 12 jaar voor meisjes. Het canonieke recht kende tot 1917 dezelfde grenzen. Toen liet de Codex Juris Canonici de idee los, dat de Ehemündigkeit gelijkgesteld moest worden met het bereiken van de puberteit (can. 88 § 2). De leeftijdsgrenzen werden toen resp. 16 en 14 jaar.

De grote codificaties van de vorige eeuw hebben in eerste instantie vrijwel allemaal de genoemde biologisch geïndiceerde grenzen aange-

houden, evenals de common law-landen. De landen met germaans-rechtelijke tradities konden over het algemeen een iets hogere leeftijds-grens in verband met de huwelijksluiting, variërend van 16 tot 20 jaar.

De leeftijd waarop men bekwaam werd tot het zelfstandig verrichten van vermogensrechtelijke rechtshandelingen is echter volgens het Romeinse recht in deze streken eeuwenlang 25 jaar geweest; na 1838, 23 jaar en na 1901, 21 jaar (1) (met uitzonderingen voor erkenning en testament). De volledige meerderjarigheid voor mannen viel op een latere leeftijd dan de bekwaamheid tot huwen. Het sluiten van een zakelijke overeenkomst gold ongetwijfeld als een meer ervaring vragende aangelegenheid dan het sluiten van een huwelijk. Of men de gevolgen van een onverstandige rechtshandeling minder eenvoudig op te vangen achtte dan het sluiten van een onverstandig huwelijk, zullen we hier in het midden laten.

Ook in het oud-Duitse recht vindt men aanvankelijk de lichamelijke rijpheid als volledige meerderjarigheidsgrens. Voor jongens werd dit meestal omschreven als de leeftijd, waarop zij wapens konden dragen. In de stadsrechten werden de leeftijdsgrenzen verder opgeschoven (tussen 15 en 25 jaar). De Sachsenspiegel noemt als grens voor volledige mondigheid 21 en de Schwabenspiegel 25 jaar. De huwbare leeftijd werd ook hier eerder bereikt dan de volledige handelingsbekwaamheid.

Voor de huwbare leeftijd hield men in Engeland volgens common law de canoniekrechtelijke regels aan, d.w.z. voor meisjes 12 jaar en voor jongens 14 jaar. Nietig was een huwelijk eerst dan, wanneer een van de partners op de huwelijksdatum nog geen 7 jaar was. De Marriage Act van 1949 maakte 16 jaar de leeftijdsgrens voor huwelijksluiting voor alle jonge mensen. (En vanaf 1 januari 1970 is voor 18-jarigen ook geen ouderlijke toestemming voor de huwelijksluiting meer vereist). In Engeland speelde vroeger het verschil in stand mede een rol bij het bereiken van de handelingsbekwaamheid. Iemand van adellijke afkomst bereikte de meerderjarigheid met 21 jaar, een leenman met 15 jaar en een burger op het moment dat hij kon meten en wegen. Ook voor de Franse adel zijn meerderjarigheidsgrenzen van 20 en 21 jaar te vinden; voor burgers gold 15 jaar (2).

(1) Asser-Wiarda, blz. 582.

(2) Dr. Gerhard Luther, *Ehemündigkeit, Volljährigkeit, Strafmündigkeit*, 1961, blz. 48 e.v.

5 • Als complicerende factor dient hier vermeld te worden dat in sommige rechtstelsels de twee tot nu toe genoemde afbakeningen, nl. met betrekking tot het sluiten van een huwelijk en met betrekking tot het verrichten van burgerlijke handelingen, samen konden vallen. Dit betekende dat het aangaan van een huwelijk tevens de handelingsbekwaamheid medebracht; de handelingsbekwaamheid die anders eerst met het bereiken van de volledige meerderjarigheid zou zijn verworven. Het 'Heirat macht mündig' betrof echter uitsluitend de mannen. Voor vrouwen gold 'Heirat macht unmündig' vroeger altijd en ook thans is dit adagium zeker niet overal verdwenen (zie bijv. voor heden-daags Oostenrijks recht § 91 ABGB).

Kortom, men ziet in de gehele Westerse wereld dat de volledige meerderjarigheid voor een belangrijk deel is losgekoppeld van de huwelijks-grens. Men eist dat de opgroeiende mens een zekere verstandelijke rijpheid – die overigens sterk de nadruk legt op het element koopmanswijsheid – vertoont, alvorens gehele handelingsbekwaamheid verleend wordt. Men acht die verstandelijke rijpheid bereikt op een bepaalde leeftijd. Er bestaan niet meer twee leeftijdsgroepen door één grens gescheiden. De minderjarige belandt, na lichamelijk volgroeid te zijn in een soort sluis. Na enkele jaren in de sluis verbleven te hebben – of na getrouwd te zijn – wordt hij geacht ook in verstandelijk opzicht volwassen te zijn. De sluisdeuren openen zich en hij vaart de meerderjarigheid binnen.

Minderjarigheid om der wille van het kind zelf

6 • Sociaal-economische en sociale bewegingen hebben in de vorige eeuw het maatschappijbeeld in toenemende mate beïnvloed. Een van de bijgevolgen was, dat het denken over minderjarigen, een van de sociaal zwakke groepen, veranderde. Het huwelijk van jonge mensen was reeds lang aan wettelijke leeftijdsgrenzen gebonden, evenals het zelfstandig rechtshandelingen plegen. Voor het verrichten van arbeid echter bestond tot aan het einde van de 19e eeuw geen enkele onder- of bovengrens. Sindsdien zijn door de arbeidswetgeving en de sociale wetgeving nieuwe leeftijdsgrenzen ingevoerd. Deze afgrenzingen zijn wederom allereerst bepaald door lichamelijke factoren. Het gaat nu echter niet zoezeer om de geslachtelijke rijpheid als wel om een bepaalde lichamelijke weerbaarheid, een bestand zijn tegen de cisen die de arbeid zelf en het arbeidsklimaat stellen.

7 • Als samenhangend met het arbeidsverbod voor minderjarigen onder een bepaalde leeftijd, kunnen we de leerplicht beschouwen. De onderwijswetgeving heeft in aansluiting op de arbeidswetgeving leeftijdsgrenzen ingevoerd, waarbij twee zaken opvallen.

Allereerst dat sinds het begin van deze eeuw de leeftijd waarop het kind onderwezen dient te worden, geleidelijk is gestegen. Secundo dat de verantwoordelijkheid voor het nakomen van de leerplicht geheel en al op de schouders van de ouders van de minderjarige is gelegd.

De wettelijke regelingen met betrekking tot de arbeid met hun beschermende werking ten aanzien van lichamelijk onvolgroeide minderjarigen en de onderwijswetgeving met de beschermende werking in geestelijk en verstandelijk opzicht vormen een kristallisering van destijds nieuwe, sociaal geïnspireerde gedachten.

Het nieuwe element in de problematiek waarmee wij thans bezig zijn, bestond daarin, dat naast de verboden die golden voor de minderjarigen, zeer duidelijke geboden werden opgelegd aan bepaalde meerderjarigen, nl. de ouders en de werkgevers. Onder invloed van de sociale stromingen en de opkomst van de sociale mens-wetenschappen wordt de periode tot 21 jaar beschouwd als een tijdvak waarin weliswaar een groot aantal zaken verboden zijn voor de minderjarige, maar waarin het accent vooral komt te liggen op bescherming van de minderjarige zelf.

De wettelijke leeftijdsgrenzen behoeden de minderjarige voor een te jong afgesloten huwelijk, of op te vroege leeftijd verrichte arbeid. De meerderjarigen krijgen de sociale plicht om de periode van de minderjarigheid van hun kinderen zo optimaal mogelijk te doen zijn. We zijn daarmee terecht gekomen in de *eeuw van het kind*. Het is mijn stellige overtuiging dat alles wat zich op dit moment afspeelt rondom minderjarigen en de eisen die zij nu stellen, de uitkomst vormt van dit consequent centraal stellen van de belangen van het kind gedurende 70 jaar. Aan de ouderen wordt nu de logische rekening gepresenteerd van hun goede bedoelingen die – misschien verrassend voor hen – tot andere resultaten hebben geleid dan ze indertijd konden vermoeden.

Minderjarigheid en Kinderbescherming

8 • Het groeiend verlangen speciaal de 'misdadige' jeugd daadwerkelijk te helpen bracht met de kinderstrafwetgeving een nieuwe leeftijdsgrens tot stand. Na 1901 bereikt in ons land de jonge mens zijn straf-

rechtelijke meerderjarigheid op 18-jarige leeftijd. Dat jonge mensen een andere strafrechtelijke behandeling moeten ondergaan dan volwassenen en met eigen aangepaste straffen gestraft moeten worden, is in vrijwel alle landen aanvaard, al verschillen de systemen waarin men dit heeft geregeld. De motivering is overal hetzelfde: een jong mens kan geslachtsrijp zijn – de wet staat hem of haar toe te trouwen –; de minderjarige kan lichamelijk volgroeid zijn – de wet staat hem of haar toe arbeid te verrichten (en verplicht hem onder andere premie voor AOW en AWW te betalen); – hij of zij kan echter geestelijk nog volslagen onvolwassen zijn. Men kan zich in dat geval afvragen, in hoeverre voor het gepleegde strafbare feit het volwassen toerekenbaarheids criterium aangelegd mag worden.

Juist omdat het bereiken van de 18-jarige leeftijd lang niet altijd betekent dat de betrokken minderjarige dit criterium kan worden aangelegd, is in het betrekkelijk kort geleden bijgeschaafde kinderstrafrecht aan de bovengrens van 18 jaar een 'elastieken' karakter gegeven, uitrekbaar van 18 tot 21 jaar (wet van 9 november 1961).

Inmiddels is in het kinderstrafrecht, dat aanvankelijk gold voor alle minderjarigen – derhalve van 0-18 jaar – bepaald dat niemand strafrechtelijk kan worden vervolgd voor een strafbaar feit, dat begaan is, voor de betrokken minderjarige de 12-jarige leeftijd bereikt heeft. Hiermede is nog eens duidelijk gemaakt hoezeer het beschermings element tijdens de minderjarigheid accent heeft gekregen. Het jonge kind is zelfs beschermd tegenover de eventuele consequenties van zijn eigen strafbare gedrag.

9 • Voor wat de civiele kindervetten betreft: de sociale plicht van de ouders ten opzichte van hun minderjarige kinderen wordt benadrukt in en door de beschermende maatregelen zoals ontzetting uit de ouderlijke macht of ontheffing van de ouderlijke macht, welke gericht zijn tegen de ouders. In de artikelen met betrekking tot de ondertoezichtstelling waar het met zedelijke of lichamelijke ondergang bedreigde kind zelf onder toezicht gesteld kan worden, heeft de gezinsvoogd tot taak (art. 259 BW) 'zoveel mogelijk persoonlijke aanraking te zoeken met het kind, en met het gezin waartoe het behoort', en tevens 'dient hij de ouders met raad bij de verzorging en opvoeding en tracht hen te overreden hiertoe het nodige te doen'.

Er zijn in Nederland omstreeks 45.000 KB-kinderen; zij vormen tezamen slechts 1% van alle minderjarigen in ons land. In de wettelijke regels met betrekking tot deze kinderbeschermings-kinderen en in

de toepassing van de kinderbeschermings-wetgeving kan men echter het meest geconcentreerd zien, welke plaats de minderjarige inneemt in onze wereld en wat de inhoud van de minderjarigheid is geworden.

10. In de opvattingen omtrent de minderjarigheid en in het langzamerhand als synoniem gaan beschouwen van minderjarigheid en kinderbescherming, is een mengeling terug te vinden van de wil kinderen lichamelijk en geestelijk te behoeden. Behoeden voor een te vroeg huwelijk, behoeden voor onverstandige, schadelijke rechtshandelingen, behoeden voor eventuele kwade gevolgen van te zware arbeid, behoeden voor de niet passende sfeer der volwassen delinquenten . . . in alle opzichten minderjarigen behoeden, beschermen, kocsteren.

Dat men daarbij misschien over het hoofd heeft gezien dat al te veel bescherming wel eens het tegenovergestelde resultaat zou kunnen opleveren van wat men beoogt, komt straks nog aan de orde. Dat minderjarigen, die sinds tientallen jaren alleen bescherming en nauwelijks plichten kennen, nu optreden zoals zij doen, is eigenlijk niet verbazingwekkend.

De vraag, als titel boven hoofdstuk I gesteld: Waarom bestaat er een grens tussen minder- en meerderjarigheid is in de bovenstaande paragrafen van een aantal verschillende standpunten uit beantwoord.

II

HOE IS DE HUIDIGE WETTELIJKE REGELING MET BETREKKING TOT DE MINDERJARIGHEID?

11. Titel 13, afdeling 1 van het nieuwe personenrecht heeft, vergeleken met het oude BW, nieuws gebracht. Nog niet in art. 233 waar de duur van de minderjarigheid is vastgesteld. Maar art. 234, 1: 'Minderjarigen zijn onbekwaam rechtshandelingen te verrichten, voorzover de wet niet anders bepaalt', is nieuw. Niet nieuw van inhoud, want de onbekwaamheid voor andere dan obligatoire rechtshandelingen (art. 1366 BW) werd wel algemeen aangenomen; het stond echter niet in de wet.

Art. 234, 2 brengt een werkelijke noviteit. 'Een minderjarige die met oordeel des onderscheids handelt, is bekwaam rechtshandelingen te verrichten met toestemming van zijn wettelijke vertegenwoordiger, voorzover deze bevoegd is die rechtshandelingen voor de minderjarige te verrichten. De toestemming kan slechts worden verleend voor een

bepaalde rechtshandeling of voor een bepaald doel. De toestemming voor een bepaald doel moet schriftelijk worden verleend.'

Dit is een nieuwe bepaling, die in het oude BW alleen gold voor het opmaken van huwelijksvoorwaarden en het sluiten van arbeidscontracten.

Art. 234, 3 luidt: 'Hij is bekwaam over gelden, die zijn wettelijke vertegenwoordiger voor levensonderhoud of studie te zijnen beschikking heeft gesteld overeenkomstig deze bestemming te beschikken'. Ook dit is een geheel nieuwe regeling.

In het ontwerp-Meijers waren de geciteerde leden 2 en 3 van art. 234 gecombineerd en iets anders geformuleerd. Na het constateren van de onbekwaamheid stelde Meijers:

'Nochtans is een minderjarige die de leeftijd van 16 jaar heeft bereikt, bekwaam:

- a. de voor zijn bestaan nodige levensmiddelen tegen de normale prijs te kopen, en
- b. over gelden voor levensonderhoud en studie te beschikken overeenkomstig deze bestemming.'

De tekst van Meijers' ontwerp dateert uit 1948. Waarschijnlijk dat dit jaartal het apart opnemen van 'levensmiddelen', als een destijds ongetwijfeld uitermate belangrijke zaak, verklaart. Na de nota van wijzigingen (1) zijn de levensmiddelen uit het artikel verdwenen.

Uit het voorlopige verslag blijkt dat de vaste commissie zich vooral heeft verdiept in het gebruik van de termen onbekwaam en onbevoegd en in het definiëren van het verschil. Overigens vindt de commissie de 16-jarige leeftijd willekeurig gekozen; waarom geen 13 of 14 jaar? De minister deelt het bezwaar tegen de 16-jarige leeftijd; hij vindt blijkens de Memorie van Antwoord 16 jaar 'aanzienlijk te hoog' en kiest als criterium 'dat de minderjarige met oordeel des onderschids moet handelen'. De Eerste Kamer heeft zich vervolgens over titel 13 niet meer geuit.

12 • Daarmede is, geluidloos, nogal wat gebeurd, immers tot voor zeer kort werden minderjarigen eerst geacht rechtshandelingen te kunnen verrichten na hun 21e verjaardag. De minister zei – nu alweer jaren geleden – dat hij daarvoor 16 jaar een veel te hoog liggende grens vond;

(1) Mr. C. J. van Zeben, *Parlementaire Geschiedenis van het nieuwe Burgerlijk Wetboek*, blz. 591–600.

zijn 'oordeel des onderscheids' wordt dus geacht te bestaan ook bij jongeren dan 16-jarigen . . . maar hebben we nu met de nieuwe minderjarigheidsartikelen een werkelijk moderne minderjarigheid in het familierecht gekregen? Ik meen dat het antwoord ontkennend moet zijn.

Waarom de minister heeft teruggegrepen naar het begrip 'oordeel des onderscheids', dat in het Nederlandse strafrecht tussen 1886 en 1901 een rol speelde bij de berechting van kinderen tussen 10 en 16 jaar, is een raadsel. In 1901 heeft men het oordeel des onderscheids met een zucht van verlichting verlaten, omdat het criterium 'in de praktijk een steen des aanstoots was geworden' (1). Een zo beladen, reeds lang overleden strafrechtelijk beginsel uit de vorige eeuw inplanten in nieuw modern civielrecht móet onbevredigend zijn.

Het staat nergens vermeld, maar misschien is Zwitserland als voorbeeld genomen, waar men geen vaste grens kent voor de overgang tot 'Handlungsfähigkeit'. Hier speelt de 'Urteilsfähigkeit' een rol. Volgens art. 16 ZGB is ieder urteilsfähig, die niet van het vermogen tot verstandig handelen is verstoken op grond van geestesziekte, zwakheid van vermogens of te jeugdige leeftijd. Een urteilsfähig kind is tegelijkertijd ook strafrechtelijk verantwoordelijk. In een van de commentaren op het ZGB staat de Urteilsfähigkeit aldus omschreven: 'dasz er einigermaßen das Leben beherrscht, Einsicht und Verständnis für die Aufgaben des Lebens hat, . . . und dasz sie eine tüchtige Mutter, eine Erzieherin ihrer Kinder werden kann' . . . (2).

Voordeel is de elasticiteit van het begrip 'oordeel des onderscheids'. Nadeel vormt de noodzaak, in ieder geval apart vast te stellen of deze minderjarige verstandig handelde. Nodig zal zijn dat we het eerst eens worden over wat 'verstandig handelen' is. Naar ik meen moet dat genuanceerder – speciaal voor de *meisjes*, wier 'oordeel des onderscheids' toch echt niet alleen verbonden zou moeten worden aan een verstandige uitoefening van het moederschap – geformuleerd worden dan in het hierboven geciteerde Zwitserse commentaar.

Art. 234 leden 2 en 3 lijken ongelukkig gekozen, vanwege de historische achtergrond en vanwege de feitelijke moeilijkheid iets dergelijks vast te stellen. Maar bovendien zwijgen de wet (en de minister) over, wie straks zullen bepalen of het ODO (ook de afschuwelijke afkorting staat ons zonder twijfel te wachten) wel of niet aanwezig is. De minder-

(1) De Bie-Van de Werk, *Kinderrecht*, deel II, blz. 30.

(2) Eggen, *Kommentar zum ZGB II*, 1936, art. 96 Bem. II, 2.

jarige zelf waarschijnlijk niet. Zijn wettelijke vertegenwoordiger? Dat geeft nauwelijks een geruststellend gevoel. De jurisprudentie? Deskundigen op ander gebied? Zal men in de toekomst, na een geslaagde proef, ergens een bewijs kunnen halen dat men oordeelkundig geacht wordt te zijn? Blijft dat bewijs, als een rijbewijs-in-het-juridische geldig tot de meerderjarigheid? Zal het ingetrokken kunnen worden? Moet voor iedere rechtshandeling of ieder apart doel het ODO worden vastgesteld?

Zelfs indien hij met een officieel ODO-bewijs – voor altijd of eenmalig – rondloopt, begint de minderjarige nog niets, indien zijn wettelijke vertegenwoordiger hem de gevraagde toestemming niet wenst te verlenen; de wet staat aan de minderjarige geen beroepsmogelijkheden toe.

Is door de nieuwe wettekst de vraag die de NJV stelde overbodig geworden? Geenszins, want:

1. er is geen systeem gebracht in de vele reeds bestaande leeftijdsgrenzen;
2. er is geen vergelijking gemaakt met de systemen, die elders bestaan;
3. de groei naar meerderjarigheid is niet beschouwd als een complex gebeuren; de wet gaat wederom uit van één, ditmaal een sociaal-psychologische, factor en voert het ODO in als (beperkte) nieuwe norm voor geestelijke rijpheid;
4. Er is geen recht geformuleerd van de jonge mens op ontwikkeling in lichamelijk, zedelijk, geestelijk en sociaal opzicht; er is slechts een beperkte vermogensrechtelijke gunst neergeschreven, die de wettelijke vertegenwoordiger naar eigen believen kan verlenen of weigeren;
5. de jonge mens kan zich niet tot een beroepsinstantie wenden, indien zijn ODO niet erkend of de vereiste toestemming niet verleend wordt.

Kortom; de rechtvaardigheid, de rechtszekerheid noch de doelmatigheid zijn door de nieuwe regels werkelijk gediend, om van de 'tijd-geest' maar geheel te zwijgen.

13. Speciaal de onder punt 1 genoemde, reeds bestaande en steeds in aantal toenemende leeftijdsgrenzen vormen een probleem, juist omdat deze treden naar volwassenheid geheel los lijken te staan van de civiele minderjarigheid uit het BW. Het begrip 'treden naar volwassenheid' heb ik ontleend aan de term 'Altersstufen', waarmee men in de Duitstalige landen een geleidelijk toenemende mondig-

heid pleegt aan te duiden. Het aanvaarden van een dergelijk systeem zou zeker voordelen hebben. Maar in Duitsland zag men reeds in 1904 in, dat de in tal toenemende Altersstufen ook tot ongerijmdheden aanleiding zouden kunnen geven.

De Weense jurist Ofner zei destijds, op de 27e Duitse Juristentag, sprekend over het Oostenrijks recht: 'dat iemand van 14 jaar, vrijelijk van godsdienst kon veranderen; en eveneens geacht werd een strafbaar feit te kunnen begaan; met 18 jaar kon hij testen; en met 20 jaar worden opgehangen; maar: met het bereiken van de 25e verjaardag kon hij 5 Kronen lenen!'

Zulke grapjes kunnen we ook voor het Nederland van nu bedenken: Een meisje van 16 jaar mag bijv. mét toestemming van haar ouders trouwen; maar met diczelfde toestemming niet naar een film voor boven de 18 jaar. Zónder toestemming kan ze op een bromfiets rijden; gevangenisstraf kan haar worden opgelegd. Tot 21 jaar wordt ze door de rechter niet gchoord bij de benoeming van een voogd. Bij adoptie echter vanaf het 14e jaar wel. (De laatste twee voorbeelden gelden uiteraard ook voor jongens).

Een jongen van 18 jaar kan onder andere zónder toestemming van zijn ouders een testament maken, en een kind erkennen; maar slechts mét toestemming van zijn vader of voogd een paspoort aanvragen. Wil hij lid worden van een voetbalclub, dan heeft hij daartoe de handtekening van zijn wettelijke vertegenwoordiger nodig. Daarentegen kan hij zónder toestemming een rijbewijs halen. Hij kan ook tot levenslang veroordeeld worden. Als zijn ouders van echt gescheiden zijn, kan hij niet bij de rechter kenbaar maken aan wie van hen hij het gezag over zichzelf toegewezen zou willen zien; en voor een te verrichten operatie behoeft zijn toestemming niet gevraagd te worden.

Problemen

14 • Wanneer we nu de moeilijkheden met betrekking tot de overgang van minderjarigheid naar meerderjarigheid overzien, zijn groepen problemen te onderscheiden.

1. Tot nu toe is bij het vaststellen van de treden en treedjes naar volwassenheid altijd een déél van het menselijk ontwikkelingsproces als normgevend beschouwd:

de lichamelijke rijpheid, als grens om een huwelijk te mogen aangaan;

de geestelijke rijpheid, als grens om o.a. het kiesrecht uit te oefenen;

de lichamelijke weerstand, als grens voor het verrichten van arbeid ;
het sociale verantwoordelijkheidsgevoel, als strafrechtelijke grens, enz.

Ik meen dat de voornaamste moeilijkheid gelegen is in het ontbreken van een visie waarbij de opgroeiende mens niet bij stukjes en beetjes, doch in zijn totaliteit wordt gezien. Een visie, waaruit bovendien blijkt dat het groeien naar volwassenheid een voortschrijdend proces is, waarin tal van factoren een rol spelen.

Men maakt minderjarigen eerst tot werkelijk meerderjarigen, door hen geleidelijk en systematisch brokjes mondigheid te leren hanteren, niet door hen in bepaalde opzichten tot 21 jaar vast te houden en vervolgens in de meerderjarigheid te plonzen.

2. De tweede groep moeilijkheden lijkt hierin te liggen, dat enerzijds door het ontdekken van steeds meer facetten aan het proces van volwassen worden de neiging tot het wettelijk omschrijven van het begrip meerderjarigheid en tot het instellen van meer gedifferentieerde treden naar volwassenheid sterker zou kunnen worden. Anderzijds ziet men echter dat de jonge mens, door het sluiten van een huwelijk, zelf de minderjarige periode kan afsluiten. Wij kennen immers het 'Heirat macht mündig'-systeem en men trouwt, ook in ons land, op gemiddeld jongere leeftijd dan vroeger.

3. Het grootste probleem is, dat wij aan het twijfelen zijn geraakt én over de meerderjarigheidsgrens én over de meerderjarigheid zelf. We gaan er nog van uit dat meerderjarig-worden een stadium zou zijn, dat het leven eerst waarlijk doet beginnen, maar we hebben de jeugd zo groot gebracht en beschermd, dat meerderjarig-zijn geen enkele aantrekkelijkheid voor hen heeft.

We denken nog, zij het aarzelend, dat de volwassene kláár is met leren ; dat hij, volleerd, het leven kent ; maar tegelijk weten we heel goed, dat de jonge mens van nu, door zijn betere, modernere opleiding, door zijn opgroeien met technische hulpmiddelen en communicatiemogelijkheden, dikwijls veel reëler en aangepaster in het leven staat dan menig oudere. Het cultuur-politieke beginsel van de *éducation permanente* is niet toevallig in deze jaren tot ontwikkeling gekomen.

Zo men er vroeger naar streefde zo snel mogelijk groot te worden en ouder te zijn, op te groeien om als volwassen te kunnen gelden, zo zal men in deze tijd trachten zo lang mogelijk jong te blijven, althans nog jong te lijken. En het klassieke gevolg van de minderjarigheid, het niet mee kunnen en mogen spreken, behoeft niet altijd meer gekoppeld te

zijn aan de jonge leeftijd. Jongeren van nu spreken wel degelijk mee; zij worden bij alle mogelijke maatschappelijke zaken betrokken en voorzover de wereld der volwassenen hen er niet bij betreft, zullen de jongeren dat, soms speels, soms uiterst vijandig, zelf trachten te bereiken. Eén van onze conclusies is, dat het begrip meerderjarigheid steeds meer zijn glans en glorie verliest; het is wat gedevalueerd, wat minder exclusief. . .

Moet nu de wetgever reageren op onze twijfel en op de eisen van de jongeren zelf? En hoe?

15 • In de inleidende opmerkingen stelde ik, met de deur in huis vallend, dat mijns inziens de wettelijke leeftijdsgrens met betrekking tot de meerderjarigheid gewijzigd moet worden omdat de kloof tussen het wettenrecht en het recht der werkelijkheid te groot geworden is.

In alle duidelijkheid dient hier nog eens gesteld te worden, dat een wetwijziging dringend nodig is omdat we thans een civielrechtelijke grens voor de meerderjarigheid kennen, die in de praktijk van alledag voortdurend opzij geschoven wordt. Het is niet zinvol ons uitgebreid in de casuïstiek te begeven, maar op twee gebieden waarop, naar ieder bekend zal zijn, het geenszins ongebruikelijk is dat jonge mensen zich bewegen, moet gewezen worden.

1. zij zullen *een auto kopen* en een WA-verzekering afsluiten (soms zelfs een autohandel drijven);
2. *een bankrekening openen*;
3. *vakantiereizen bestellen*, voor grote bedragen;
4. voor *feestelijkheden* op school, thuis of in het bedrijf bestellingen plaatsen van honderden guldens; films en projectieapparatuur huren; overeenkomsten afsluiten met beat- en popgroepen;
5. zich *dure muziekinstrumenten aanschaffen*, om zelf met vrienden/vriendinnen muziek te maken; enz. enz.

De lijst van terreinen waarop de jeugd zich beweegt als koper, huurder, verkoper en verhuurder kan eindeloos worden uitgebreid. En de wederpartij bekreunt zich noch om het 'oordeel des ondersheids' dat de minderjarige contractpartner zou moeten bezitten, noch om de al dan niet verleende toestemming van de wettelijke vertegenwoordiger (art. 234, 2 BW). Evenmin vraagt de wederpartij zich af, of de minderjarige het geld, dat aan deze ter beschikking is gesteld voor levensonderhoud of studie, werkelijk besteedt overeenkomstig deze bestemming (art. 234, 3 BW).

Door de geschetste maatschappelijke praktijk is het formele risico voor de meerderjarige die als wederpartij van de jonge mens optreedt frequenter geworden. Immers de wettelijke vertegenwoordiger van de minderjarige kan de nietigverklaring van de overeenkomst verzoeken. Daartegenover staat de onmiskenbaar grote economische macht die de jonge mensen vertegenwoordigen en die hen als contractspartner aantrekkelijk doet zijn. Een hele industrie is gericht speciaal op jonge kopers.

Het lijkt in het belang van de rechtszekerheid en de doelmatigheid, wanneer de discrepantie tussen dat wat in de praktijk regelmatig plaats vindt en dat wat volgens de wet zou moeten gebeuren, weggenomen wordt. Immers een civielrechtelijke meerderjarigheidsgrens die in het handelsverkeer noch als belemmering noch als bescherming meer functioneert, is zinloos geworden. Het beeld van de jonge, domme, onervaren mens die beschermd moet worden tegen zijn eigen onverstandig handelen, gaat niet meer op voor het merendeel van de jeugd van nu. De opvattingen met betrekking tot het familievermogen – zo dit al aanwezig is – zijn ook grondig veranderd.

16. Een van de andere gebieden, buiten het vlak van de obligatoire overeenkomsten, dat in dit verband ook interessant is en dat dringend een oplossing behoeft, betreft de beschikking van de minderjarige over zijn lichaam en de medische behandeling van minderjarigen.

Mag de arts een minderjarige in behandeling nemen zonder dat de ouders van deze minderjarige daarvan op de hoogte zijn? 'Ja', zegt de ene medicus, 'natuurlijk; want zo gebiedt mij mijn medische ethiek'. 'Nee', zegt de andere arts. 'Ik vraag altijd; weet je moeder dat je hier bent?' (terwijl de vraag natuurlijk niet de *moeder* maar de *vader* zou moeten betreffen, dewelke immers de wettelijke vertegenwoordiger is). Nog andere artsen willen eerst een briefje zien, ondertekend door moeder . . .

Omdat vragen van minderjarigen met betrekking tot

1. het verstrekken van geboorte-regelende middelen;
2. of met betrekking tot plastische chirurgie (als afstotend ervaren grote neus; als ridicuul ervaren afstaande oren);
3. of met betrekking tot het verrichten van een abortus;
4. of met betrekking tot druggebruik, of welke verslaving dan ook;
5. of met betrekking tot de behandeling in verband met opgelopen geslachtsziekten;
6. of met betrekking tot een psychiatrische therapie, enz. enz.

buitengewoon belangrijk zijn, zou de civielrechtelijke meerderjarigheidsgrens door de arts niet meer moeten kunnen worden aangegrepen als rechtvaardiging tot het weigeren van hulp of als rechtvaardiging van het in kennis stellen van de ouders, buiten medeweten van de minderjarige zelf, van de problemen waarmee de minderjarige zich tot de arts heeft gewend.

Men versta mij wel: vele artsen handelen reeds thans alsof de civielrechtelijke minderjarigheid niet bestaat. Veel minderjarigen hebben trouwens een zodanig positieve band met hun ouders, dat zij zich in eerste instantie tot deze ouders wenden als er zich moeilijkheden, zoals hierboven opgesomd, voordoen. Samen met hun ouders of met volledig medeweten van deze, wenden zij zich tot de dokter.

Maar er is een niet onaanzienlijke groep jongeren, die helaas geen steun van thuis kan verwachten en die bij een formeel redenerende arts evenmin hulp zal krijgen.

Ook de hier geconstateerde kloof tussen wettenrecht en recht van de werkelijkheid dient te worden overbrugd.

Voor hen, die nu het verwijt bij zich voelen opkomen, dat in het bovenstaande uitsluitend geredeneerd is vanuit de (tamelijk verstandige) minderjarige tegenover de (tamelijk geboorneerde) volwassene – ouder of arts –, moet ook de keerzijde van de wens tot wijziging worden genoemd. Zolang de civielrechtelijke meerderjarigheidsgrens blijft bestaan zoals deze nu is, weet de arts die de minderjarige wél geholpen heeft ook niet of en door wie zijn honorarium betaald zal worden. Evenmin is de handelspartner van de minderjarige zeker van nakoming door de minderjarige van de verplichtingen voortvloeiend uit de overeenkomst.

Behalve de gebieden van het handelsverkeer met minderjarigen en van de medische behandeling van minderjarigen zouden meer terreinen kunnen worden genoemd aan de hand waarvan de afstand tussen wettenrecht en realiteit gedemonstreerd kan worden.

III

HOE ZOU EEN NIEUWE WETTELIJKE REGELING VAN DE MINDERJAREN MEERDERJARIGHEID ER UIT KUNNEN ZIEN?

17 • Misschien is het juist als de schrijfster van het preadvies op dit moment iets vertelt over haar vroegere worstelingen met het onderhavige probleem. In 1962 kwam ik, schrijvend over minderjarigen, nog

niet verder dan de voorzichtige conclusie dat in de maatschappij een steeds duidelijker zelfstandigwording – een verticale emancipatie – van de minderjarige had plaats gevonden ten opzichte van degene die met gezag over hem bekleed was, maar dat de wet nog uitging van de volledige onmondigheid (1). In 1964 schreef ik dat het opstellen van een novelle met betrekking tot Boek I van het nieuwe BW de overweging waard zou zijn en dat in een dergelijke novelle onder andere de minderjarigheidsregelen zouden moeten worden herzien (2) in de zin van de Altersstufen, door mij destijds treden naar volwassenheid genoemd. In 1965 werden door de Minister van Justitie een aantal personen, waaronder de schrijfster, aangewezen om deel uit te maken van de commissie tot herziening van het kinderbeschermingsrecht, welke commissie in de loop van de komende maanden tot het indienen van een rapport hoopt te komen.

Uiteraard is in de commissie tot herziening van het KB-recht de minderjarigheid uitvoerig aan de orde geweest. Wanneer ik hieronder een nieuw systeem voor de minderjarigheidsregels weergeef, is dat mede de vrucht van gesprekken, gevoerd in de betrokken commissie (speciaal in subcommissie A), die mijn voordien wat vage gedachten hebben helpen vormgeven.

Het stelsel dat ik thans voorstel, bevat een viertal uitgangspunten, en wel:

1. de verlaging van de bestaande meerderjarigheidsgrens naar 18 jaar;
2. de invoering van een geleidelijke rechtsverkrijging voor minderjarigen, waarbij de leeftijden van 12 (eventueel 14) en 16 jaar bepalend zijn;
3. de invoering van een mogelijkheid in bepaalde nauw omschreven gevallen de volledige meerderjarigheid op te schorten tot 21 jaar;
4. de invoering van een mogelijkheid in bepaalde gevallen de geleidelijke rechtsverkrijging niet te doen plaats vinden.

18 • Ad 1. Elke leeftijdsgrens is even arbitrair als welke andere (3). In het voorgaande hoofdstuk I is een aantal motiveringen genoemd welke tot nu toe geleid hebben tot het stellen van bepaalde grenzen. Geen van die 'klassieke' motiveringen alléén, is voor ons, levend in deze tijd, voldoende om een bepaalde leeftijd te kiezen als minderjarigheidsplafond.

(1) *Ouders en Kinderen*, diss. Amsterdam 1962, blz. 72.

(2) *NJB* 1964, blz. 979, Treden naar Volwassenheid.

(3) *Advies van de Raad voor de Jeugdvorming*, juli 1969, uitgebracht aan de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.

De argumenten, die speciaal in de laatste tijd genoemd worden, zijn verschillend van aard en op zichzelf onvoldoende om een verlaging van de meerderjarigheidsgrens tot 18 jaar te rechtvaardigen. Desalniettemin hebben ze tezamen een zeker klimaat mede helpen bepalen waarin een dergelijke verlaging juist lijkt.

Men wijst er onder andere op:

- dat jonge mannen wel dienstplichtig zijn op hun 18e jaar, maar niet meerderjarig (art. 6 dienstplichtwet);
- dat vrijwel alle politieke partijen zich hebben uitgesproken voor een kiesgerechtigde leeftijd van 18 jaar;
- dat de koning meerderjarig is als hij de 18-jarige leeftijd heeft bereikt (art. 23, lid 1 Grondwet); waarom de onderdanen niet?

Zo zijn er meer feiten te noemen (zie ook de bijlage) die de discrepantie tussen de bestaande civielrechtelijke meerderjarigheidsgrens en de eisen van de werkelijkheid accentueren.

Gezien nu bovendien het in de paragrafen 14 t/m 16 genoemde m.b.t. de begrippen minder- en meerderjarigheid is het zinvol de oude grens opnieuw te bezien. Hoewel ook deze keus arbitrair lijkt, zou ik er voor willen pleiten, de grens van 21 naar 18 te laten zakken.

De rechtvaardigheid van een dergelijke verlaging lijkt voor sommigen duidelijk, voor anderen geenszins; de doelmaticheid kan niet worden ontkend. Dit geldt evenzeer voor 2.

Ad 2. De term 'treden naar volwassenheid', zou ik op dit moment willen vervangen door 'geleidelijke rechtsverkrijging'.

Door invoering van een geleidelijke rechtsverkrijging door minderjarigen die een bepaalde leeftijd hebben bereikt, als systeem in het BW, zal orde geschapen kunnen worden, misschien een richtlijn gegeven zijn voor alle andere leeftijdsgrenzen gesteld in diverse wetten. Het is een systematische aanpassing van het BW aan een maatschappelijke werkelijkheid (die ook in andere wetgevingen bestaat). De rechtszekerheid, zowel voor diegenen die als wederpartij van minderjarigen optreden als voor diegenen, die anderszins te maken hebben met minderjarigen, als voor de minderjarige zelf, zal toenemen.

Ad 3. Het verlagen van de civiele minderjarigheidsgrens zou er echter ook toe kunnen leiden, dat die jongeren die op grond van hun persoonlijke aanleg en structuur profijt zouden kunnen hebben van bepaalde kinderbeschermingsmaatregelen, daarvan verstoken moeten blijven op een vroeger tijdstip dan thans het geval is. Naar analogie van het

kinderstrafrecht zou ik de (kinder)rechter ook in civilibus de mogelijkheid willen geven voor bepaalde jonge mensen de meerderjarigheid eerst op 21 jaar te doen ingaan, zulks indien de rechter daartoe grond vindt in de persoonlijkheid van de minderjarige en indien een maatregel van kinderbescherming is uitgesproken vóór hij de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt.

Ad 4. Er zijn tenslotte, helaas, sommige kinderen, die altijd 'kind' zullen blijven op grond van een geestelijke stoornis. Voor hen zou een geleidelijke rechtsverkrijging zinloos zijn, meer geváár, dan recht.

19. Mijn voorstel is de tekst van 233 BW te wijzigen en een nieuw 2e lid toe te voegen.

Art. 233 BW

1. 'Minderjarig zijn zij, die de ouderdom van 18 jaren niet hebben bereikt en niet gehuwd zijn of gehuwd geweest zijn'.
2. 'Is de minderjarige twaalf (veertien) jaren of ouder, dan beslist de rechter niet in aangelegenheden zijn persoon betreffende dan nadat hij de minderjarige heeft gehoord'.

Ad 1. De verlaging van de minderjarigheidsgrens tot 18 jaar is in ons land ook onderwerp van gesprek geworden door publikaties in andere landen die eveneens tot verlaging van de bestaande meerderjarigheidsgrens hebben geleid – zo het Latey-rapport in Engeland (1) – of nog zullen leiden, bijv. in Duitsland (2). In Engeland is de grens van 21 jaar sinds 1 januari 1970, 18 jaar geworden; voor Duitsland bepleit Luther een vervroeging met één jaar, dat wil zeggen tot 20 jaar, daarbij Zwitserland tot voorbeeld nemend (3).

Ook Japan kent een meerderjarigheid met 20 jaar; het Japanse burgerlijk recht is sterk beïnvloed door het Duitse. In Turkije, waar men het Zwitserse burgerlijk recht grotendeels heeft overgenomen, is de meerderjarigheidsgrens echter op 18 jaar gesteld. Dit geschiedde omdat men tot de inwerkingtreding van het Turkse BW de leeftijd van 15 jaar kende als grens en omdat men de overschakeling van 15 naar 20 jaar te groot vond.

(1) *Report of the Committee on the age of majority*, London, July 1967.

(2) Zie Luther, *Fam. Recht* 1969, no. 3, blz. 113 e.v.

(3) Deze meerderjarigheidsgrens is in 1907 na ampele besprekingen vastgesteld op 20 jaar, zowel in verband met de kiesgerechtigde leeftijd welke volgens art. 74 en 75 van de Zwitserse grondwet op 20 jaar begon als in verband met de dienstplicht.

In de landen die het Russische burgerlijk recht geheel of ten dele overnamen, begint de meerderjarigheid met 18 jaar. Zo is in de DDR de 18-jarige leeftijd (1) ingevoerd op grond van het 'hervorragende Anteil der Jugend am Aufbau der antifaschistisch-demokratischen Ordnung' met welk aandeel een wet die 'die Volljährigkeit erst mit dem einundzwanzigsten Lebensjahr eintreten lässt, nicht mehr zu vereinbaren ist'. Resumerend: er zijn thans landen waar de meerderjarigheid op 18 jaar begint, hun aantal neemt toe. Enkele landen leggen de grens bij 20 jaar en verder eindigt de minderjarigheid op 21 jaar. Alleen in Paraguay (2) treedt de meerderjarigheid in met het bereiken van de leeftijd van 22 jaar.

Ad 2. Sinds in 1956 de adoptiewetgeving de regeling invoerde dat de rechter niet zal beslissen over de door adoptanten verzochte adoptie dan nadat hij het kind heeft gehoord (art. 227, 4 BW) is het gemis van een dergelijke bepaling voor andere gevallen waarin ten aanzien van de minderjarige een rechterlijke beslissing wordt genomen, zonder dat deze daarbij rechtstreeks betrokken is, steeds klemmender geworden. Men denke bijv. aan de voorziening in het gezag over minderjarigen hetzij na echtscheiding of na overlijden van beide ouders, hetzij na ontneming van het gezag aan één van de ouders, of aan beide ouders.

In Engeland kent men een systeem (3), geheel verschillend van het onze, waarbij niet alleen het delinquente kind maar ook de 'juvenile in need of care or protection' zelf voor de rechter dient te verschijnen. Dit laatste vooral is voor ons van belang. De Engelse rechter heeft tot taak het kind, of de jonge mens, in te lichten omtrent de aard van het aanhangige verzoek (rule 17) en alleen in die gevallen dat het in het belang van het kind lijkt te zijn dat bepaalde punten met betrekking tot zijn persoonlijkheid of gedrag beter niet in zijn aanwezigheid besproken kunnen worden kan de rechter die zaken aan de orde stellen buiten aanwezigheid van het kind (rule 19, 2). Slechts wanneer het kind dat voor de rechter verschijnt nog geen 5 jaar oud is, kan de rechter bepalen dat het kind verder niet bij de behandeling aanwezig behoeft te zijn (rule 20 A), al moet het kind wel eerst verschenen zijn. De uitleg die de rechter aan de minderjarige verstrekt over de aanhangige

(1) Zie de inleiding tot *Gesetz über die Herabsetzung des Volljährigkeitsalters* van 17/5-1950.

(2) C.c. art. 126.

(3) *The summary jurisdiction (children and young persons) rules*, 1933.

kwestie dient gegeven te worden 'in simple language suitable to his age and understanding' (rule 7).

In Nederland, waar de rechter civiele maatregelen zoals ontzetting of ontheffing van de ouderlijke macht behandelt en uitsprekt buiten aanwezigheid van het kind, zal het Engelse systeem niet snel navolging vinden. Knuttel was destijds een tegenstander (1). Al lijkt het door hem onder andere gehanteerde argument dat 'het ontzag bij het kleine kind voor de rechtzitting door dit verschijnen in het gedrang komt' geen geldigheid te hebben, de Nederlandse kinderbescherming is inderdaad in eerste instantie nog steeds een zaak *van de ouders*. Omvorming van de kinderbescherming tot een aangelegenheid die ten dele ook en juist een zaak van de minderjarigen zelf is, zal zeker tijd kosten en zal geleidelijk plaats vinden. Door aanvulling van art. 233 BW met een tweede lid zou een stap gezet zijn op de weg van een dergelijke omvorming.

Bij de behandeling van een verzoek tot ondertoezichtstelling kan de minderjarige reeds sinds 1954 (invocering 1956) zelf worden opgeroepen, zulks indien de kinderrechter dat wenselijk oordeelt (Rv. 936, 3). Op dit moment lijkt het te ver gaan een pleidooi te houden voor de verplichte aanwezigheid van de minderjarige bij iedere civiele procedure die betrekking heeft op het gezag dat over hem wordt uitgeoefend, zijn burgerlijke staat, zijn persoon of zijn vermogen. Een verplicht horen van de minderjarige in deze gevallen lijkt echter aangewezen.

Het is natuurlijk een feit dat deze extra taak extra tijd zal vergen van de kinderrechter of kantonrechter. Maar het wijzigen van de minderjarigheidsregelen zal daar toch toe leiden (zie § 23 met betrekking tot de appelmogelijkheid). Dat er misschien rechters zullen zijn, die opzien tegen het voeren van dergelijke gesprekken met minderjarigen is op zichzelf geen reden het beginsel niet te aanvaarden. Misschien is het wel een reden, bij de benoeming der rechters mede hieraan aandacht te schenken. Ook art. 227 lid 4, het verplicht horen van de minderjarige inzake adoptie, ondervond aanvankelijk sceptische twijfel speciaal van de zijde van de wat oudere kinderrechters. Het is thans de gewoonste zaak ter wereld geworden.

Overigens wordt adoptie weliswaar nog steeds een 'maatregel van kinderbescherming' genoemd, maar dan toch een zodanige, dat vergelijking met de andere hierboven aangegeven kinderbeschermings-maatregelen niet helemaal opgaat. Immers de adoptie wordt door de be-

(1) *Handboek voor de bijzondere jeugdzorg (justitiële kinderbescherming)* 1959, Mr. W. P. C. Knuttel in *De Kinderrechter*, blz. 73.

trokkenen, waaronder vooral het te adopteren kind, ervaren als een positieve zaak. Voor ontzetting en ontheffing van de ouderlijke macht en soms toch ook voor ondertoezichtstelling ligt dat in de regel anders. Het horen door de rechter van de minderjarige in deze gevallen zal zeker een ander accent krijgen dan bij de adoptie, het zal waarschijnlijk moeilijker zijn. Ook dat is geen reden van het principe af te zien.

Tot slot voor de duidelijkheid: met het begrip 'horen' dat hier gehanteerd is, is niet bedoeld dat het kind in de rechtzaal, in aanwezigheid van ouders en eventuele getuigen wordt gehoord. Bedoeld is een horen, zoals bij de adoptie, d.w.z. in raadkamer, door de rechter die niet in toga is gekleed en buiten aanwezigheid van derden.

Met horen is evenmin bedoeld, dat het kind een keuze moet doen; of dat van het kind verwacht wordt dat hij tijdens dit gesprek zijn toestemming zal geven voor de te nemen kinderbeschermingsmaatregel of desnoods zal verklaren geen bezwaar te hebben tegen de maatregel, dan wel zich er niet tegen zal verzetten. Niets van dit alles.

Met horen van de minderjarige is bedoeld dat er geen rechterlijke beslissing met betrekking tot de minderjarige wordt genomen, zonder dat de rechter er zich persoonlijk van heeft overtuigd dat de minderjarige weet wat er aan de hand is, weet waar het om gaat. Mocht de minderjarige zelf dienaangaande een mening hebben, dan bestaat tijdens het horen de mogelijkheid dat hij deze mening naar voren brengt tegenover de rechter, die straks de beslissing nemen zal.

20 • De huidige tekst van art. 234 zou dienen te vervallen en vervangen moeten worden. Voorstel:

Art. 234 BW

1. 'Minderjarigen die de leeftijd van 12 (14?) jaar nog niet hebben bereikt zijn onbekwaam burgerlijke handelingen te verrichten.
2. Minderjarigen die de leeftijd van 12 (14?) jaar hebben bereikt zijn bekwaam rechtshandelingen te verrichten waarvan in het maatschappelijk verkeer gebruikelijk is dat zij deze zelfstandig verrichten, tenzij gebleken is van bezwaren van de wettelijke vertegenwoordiger, voorzover deze bevoegd is tot het maken van bezwaar.
3. Minderjarigen, die de leeftijd van 16 jaar hebben bereikt zijn bekwaam alle rechtshandelingen te verrichten, behalve die waarvan in het maatschappelijk verkeer gebruikelijk is dat zij deze met toestemming van hun wettelijk vertegenwoordiger zelfstandig verrich-

ten, voor zover de wettelijk vertegenwoordiger bevoegd is tot het verlenen van deze toestemming?

Als algemene regel zou gelden dat minderjarigen onder 12 (14?) jaar *handelingsonbekwaam* zijn. Voor hen die 12 (14?) jaar of ouder zijn geldt echter, dat zij *in beperkte mate handelingsbekwaam* zijn en wel voor die burgerlijke handelingen waarvan het maatschappelijk gebruik vaststaat. De boven 16-jarigen tenslotte zijn *handelingsbekwaam behalve* in die gevallen dat in het maatschappelijk verkeer een vaderlijke toestemming vereist is.

Rechtsens nietig zullen derhalve, in dit systeem, die handelingen zijn die worden verricht door minderjarigen onder 12 (14?) jaar (lid 1). Is de minderjarige ouder dan 12 (14?) jaar dan is de handeling geldig, indien deze in het maatschappelijk verkeer gebruikelijk is en indien de wettelijke vertegenwoordiger niet van bezwaar heeft doen blijken (lid 2), of zijn toestemming heeft gegeven (lid 3).

Uiteraard zouden zowel aan het kenbaar maken van bezwaren als aan het toestemming geven door de wettelijke vertegenwoordiger termijn gesteld moeten worden, bijv. naar analogie van art. 1637h BW met betrekking tot het aangaan van arbeidsovereenkomsten door minderjarigen.

21 • Tenslotte zouden twee nieuwe artikelen moeten worden ingevoegd:

Art. 234a BW

‘Ten aanzien van minderjarigen in wier belang een maatregel van kindbescherming is getroffen en bij wie de rechter daartoe grond vindt in de persoonlijkheid, kan door de rechter worden bepaald dat de minderjarigheid zal voortduren uiterlijk tot zij de leeftijd van 21 jaar zullen hebben bereikt’.

Die kindbeschermingskinderen, die vóór het bereiken van hun 18e jaar onder voogdij van een vereniging of onder gezinsvoogdij staan en van wie de kinderrechter meent, op grond van de voorlichtingsrapporten en op grond van de gesprekken met de minderjarige zelf, dat de volledige meerderjarigheid op dit moment nog een te grote opgave zou zijn, kunnen een ‘opgeschorte’ meerderjarigheid krijgen. Is echter het 18e jaar bereikt – en daarmee de meerderjarigheid – dan kan deze toestand niet ongedaan gemaakt worden, zelfs al zouden achteraf daartoe gronden aanwezig zijn, gelegen in de persoonlijkheid van de minderjarige.

Art. 234b BW

‘Ten aanzien van minderjarigen die de leeftijd van 12 (14?) jaar hebben bereikt en bij wie een geestelijke stoornis bestaat, waaronder de minderjarigen niet in staat zijn of bemoeilijkt worden te voldoen aan het gestelde in art. 233 lid 2 en art. 234 leden 2 en 3, kan de rechter bepalen dat de minderjarigheid krachtens art. 233 lid 1 onverkort voortduurt’.

Het is billijk, dat naast de voorgestelde nieuwe artt. 233 en 234 een uitwijkmogelijkheid bestaat voor die minderjarigen die op grond van hun beperkte mogelijkheden geen enkel belang hebben bij een geleidelijke rechtsverkrijging. Hierbij is vooral gedacht aan de geestelijk minder of niet-volwaardigen. Zij behoeven extra bescherming en uiteraard dienen derden beschermd te worden door de volledige onbekwaamheid van deze groep tot het verrichten van burgerlijke handelingen. Ook het verplicht horen door de rechter (art. 233, 2) lijkt in dit geval zinloos.

Handlichting

22. Afdeling 2 van Titel 13, de artt. 235 tot en met 237 BW met betrekking tot handlichting zouden, gezien het in § 20 gestelde (voorstel nieuw art. 234 BW) dienen te vervallen.

Appel

23. Nu in het voorstel art. 234 leden 2 en 3 een geleidelijke rechtsverkrijging voor minderjarigen mogelijk maakt, lijkt het billijk aan de minderjarige boven 16 jaar, die met zijn wettelijke vertegenwoordiger in conflict zou geraken over het niet verlenen door deze van de vereiste toestemming, de mogelijkheid tot appel toe te kennen.

Het zou waarschijnlijk het beste zijn, wanneer deze minderjarige zich tot de raad voor de kinderbescherming zou wenden, zonder dat daaraan formele voorschriften verbonden zijn. Mocht de raad voor de kinderbescherming geen kans zien te bemiddelen tussen de minderjarige en zijn wettelijke vertegenwoordiger, dan moet het mogelijk zijn dat de minderjarige de kinderrechter adieert. In hoeverre hier vastgehouden dient te worden aan een verplichte procureurstelling moet worden gezien. Persoonlijk zou ik er meer voor voelen de procesgang zo informeel en zo snel mogelijk te maken en derhalve de procureursbijstand voor minderjarigen van 16 jaar en ouder, die geen toestem-

ming verkregen van hun wettelijke vertegenwoordiger voor het verrichten van een rechtshandeling, die in het maatschappelijk verkeer gebruikelijk wordt geacht, niet verplicht te stellen.

Samenvattende opmerkingen

24 • In de voorgaande hoofdstukken is een overzicht gegeven van de ontwikkeling van het begrip minderjarigheid en van de diverse minderjarigheidsgrenzen, die we in de loop der tijden hebben gekend.

Vervolgens is de huidige wettelijke regeling met betrekking tot de civiele meerderjarigheid, zoals deze geldt sinds 1 januari 1970 van commentaar voorzien.

Tot slot is een voorstel tot wetswijziging geformuleerd. In de hiërachter volgende Bijlage I is de voorgestelde wettekst nogmaals weergegeven. In Bijlage II is een overzicht te vinden van vele mogelijkheden, die het bereiken van een bepaalde leeftijd op dit moment voor een Nederlander betekent.

Sommigen zullen in het wijzigingsvoorstel vooral de verlaging van de meerderjarigheidsgrens van 21 naar 18 jaar belangrijk vinden. Uiteraard zou een dergelijke daling verstrekkende gevolgen hebben ook op andere rechtsterreinen die in het voorgaande niet, of nauwelijks aan de orde zijn gekomen. Wanneer overigens de NJV zou menen, dat de minderjarigheid *niet* zou moeten eindigen met 18 jaar, zou ook dat een belangrijke uitspraak betekenen.

Voor de schrijfster van het procdvies is echter een ander facet van het wijzigingsvoorstel belangrijker dan de verlaging van 21 naar 18 jaar. Invoering van een systeem van geleidelijke rechtsverkrijging zou ons minderjarigheidsrecht eerst werkelijk van aard doen veranderen (zelfs wanneer de grens op 21 jaar bleef bestaan).

Wanneer men het beginsel zou willen aanvaarden, dat meerderjarig worden een zaak is, die geleidelijk aan plaats moet vinden; als men het beginsel zou willen aanvaarden, dat de rechten van de minderjarige moeten toenemen met het bereiken van een bepaalde leeftijd en dat het over hem gestelde gezag even geleidelijk zal moeten afnemen, zal m.i. een stap gezet zijn op de weg naar modern, genuanceerd minderjarigheidsrecht.

Dat daarin tevens uitzonderingsregels verwerkt moeten zijn voor diegenen, die om velerlei redenen meer bescherming behoeven dan rechtsverkrijging, is vanzelfsprekend.

Een ding is zeker: de 100-jarige NJV kan door het aan de orde stellen van dit zeer actuele maatschappelijke probleem, en door het medehelpen bij de meningsvorming, een belangrijke bijdrage leveren voor de wetgeving van de toekomst.

Voorstellen tot wetswijziging

artikel 233 BW

1. Minderjarig zijn zij, die de ouderdom van 18 jaren niet hebben bereikt en niet gehuwd zijn of gehuwd geweest zijn.
2. Is de minderjarige 12 jaar of ouder, dan beslist de rechter niet in aangelegenheden zijn persoon betreffende, dan nadat hij de minderjarige heeft gehoord.

artikel 234 BW

1. Minderjarigen die de leeftijd van 12 (14) jaar nog niet hebben bereikt zijn onbekwaam burgerlijke handelingen te verrichten.
2. Minderjarigen die de leeftijd van 12 (14) jaar hebben bereikt zijn bekwaam rechtshandelingen te verrichten waarvan in het maatschappelijk verkeer gebruikelijk is, dat zij deze zelfstandig verrichten, tenzij gebleken is van bezwaren van de wettelijke vertegenwoordiger, voorzover deze bevoegd is tot het maken van bezwaar.
3. Minderjarigen, die de leeftijd van 16 jaar hebben bereikt zijn bekwaam alle rechtshandelingen te verrichten, behalve die waarvan in het maatschappelijk verkeer gebruikelijk is dat zij deze met toestemming van hun wettelijke vertegenwoordiger zelfstandig verrichten, voorzover de wettelijke vertegenwoordiger bevoegd is tot het verlenen van deze toestemming.

artikel 234a BW

Ten aanzien van minderjarigen in wier belang een maatregel van kinderbescherming is getroffen en bij wie de rechter daartoe grond vindt in de persoonlijkheid, kan door de rechter worden bepaald dat de minderjarigheid zal voortduren uiterlijk tot zij de leeftijd van 21 jaar zullen hebben bereikt.

artikel 234b BW

Ten aanzien van minderjarigen die de leeftijd van 12 (14) jaar hebben bereikt en bij wie een geestelijke stoornis bestaat, waardoor de minderjarigen niet in staat zijn of bemoeilijkt worden te voldoen aan het gestelde in artikel 233 lid 2 en 234 leden 2 en 3, kan de rechter bepalen dat de minderjarigheid krachtens artikel 233 lid 1 onverkort voortduurt.

I • Overzicht van de gevolgen, die volgens de wet, het bereiken van een bepaalde leeftijd met zich mee kan brengen.

Geboorte: — *het kind, waarvan de vrouw zwanger is, wordt als reeds geboren aangemerkt, zo dikwijls zijn belang dat vordert. Komt het dood ter wereld, dan wordt het geacht nooit bestaan te hebben (art. 2 BW)*

- 0 jaar: — tot 3 jaar *gratis tramvervoer (Alg. Regl. Vervoer)*
 — tot 4 jaar *gratis treinvervoer (Alg. Regl. Vervoer art. 13)*
 — tot 4 jaar *bij vervoer in autobussen en huurauto's behoeft met deze categorie geen rekening te worden gehouden in verband met plaatsruimte*
 — tot 12 jaar: *bij strafbare feiten (art. 487 Sv) staande houden mogelijk (art. 52 Sv); aanhouding ingeval van ontdekking op heterdaad (art. 53 Sv) aanhouding en voorgeleiding (art. 54 Sv) onderzoek aan lichaam en kleding (art. 56 Sv) inbeslagneming (artt. 95-102, 116-119, 552a, 552d-g Sv)*
 — Verder kan men van 0-21 *geld inleggen op eigen naam bij de rijkspostspaarbank (art. 8, Postsp.wet 1954 spreekt van minderjarige en noemt geen minimum leeftijdsgrens).*
 — Hetzelfde geldt voor *het gekozen kunnen worden tot zaakgelastigde (art. 1835 BW).*
 — *Het recht op wezenpensioen begint eveneens vanaf de geboorte (artt. 16 en 17 AWW); voor de gewone gevallen loopt het door tot 16 jaar; voor ziekelijke kinderen en voor kinderen die studeren, of die het huishouden verzorgen van een gezin, waartoe tenminste één kind behoort, dat recht heeft op wezenpensioen, loopt het door tot 27 jaar.*
 — Voorts zijn nog te noemen *bioscoopbezoek voor alle leeftijden en recht op kinderbijslag. (resp. art. 16 Bioscoopwet en art. 7. A.K.W.)*

3 jaar: — *speciale klassen woonwagenkinderen bij een aantal van 15*

- (art. 143, 7 Besluit Buitengew. Lag. Onderwijs).
- 4 jaar: — tot 7 jaar: *kleuterschool* (art. 5 Kleuter Onderwijs-wet)
- tot 10 jaar: *vervoer tegen verlaagd tarief (half geld)*
- tot 10 jaar: *bij vervoer gelden twee kinderen op één bank als één persoon.*
- 5 jaar: — tot 17 jaar: *school voor doofstommen* (art. 40 BBLO)
- 6 jaar: — (plus 8 maanden) tot 15 jaar: *leerplicht* (art. 3 Leerpl.wet)
- Einde met het bereiken van de 15-jarige leeftijd, of na het 8 jaar doorlopen hebben van een school.
- tot 15 jaar: *school voor slechthorenden* (art. 51 BBLO)
- tot 17 jaar: *school voor slechtzienden* (art. 58 BBLO)
- tot 17 jaar: *school voor gebrekkige kinderen* (art. 68 BBLO)
- tot 17 jaar: *school voor tuberculeuze kinderen* (art. 76 BBLO)
- 7 jaar: — tot 15 jaar: *school voor debiele kinderen; l.o.m.-school* (art. 136 BBLO)
- 10 jaar: — tot 14 jaar: *bij vervoer gelden 3 kinderen op één bank voor twee personen.*
- 12 jaar: — *strafrechtelijk vervolgbaar, volgens speciaal jeugdstrafrecht, tot 18 jaar* (art. 77 W.v.Sr)
- (plus 8 maanden) *nijverheidsdagonderwijs* (art. 2 Toclatingsbesl. Nijv. Ond.)
- *verrichten van lichte landarbeid* (art. 1 Besl. Kinderarbeid in de landbouw)
- 14 jaar: — *kind wordt gehoord bij adoptie* (art. 227, 4 BW)
- *bioscoopbezoek toelaatbaar bij film voor 14 jaar* (art. 17 Bioscoopwet)
- *verrichten van arbeid, mits het kind niet leerplichtig is* (art. 9, 3 Arbeidswet)
- *opleiding tot zweefvlieger*
- *de wettelijke vertegenwoordiger van de minderjarige behoeft de machtiging van de kantonrechter, om gelden van het spaarbankboekje van de minderjarige te kunnen halen* (art. 8, lid 2 Postspaarbank).
- *toetreding als deelnemer tot een pensioen- of spaarfonds* (art. 25 Pensioen- en Spaarfondswet); de wet spreekt van 'minderjarige', d.w.z. het is in princi-

- pe mogelijk vanaf het 14e jaar (werknemer zijn)
- tot 16 jaar: *maximale werktijd 48 uur per week* (art. 28h Arbeidswet)
- 15 jaar: - *eedsaflegging in burgerlijke zaken* (art. 1949 BW)
- *verrichten van bedrijfsarbeid* (art. 9, 1 Arbeidswet)
 - *aangaan van een arbeidsovereenkomst* (art. 1637g BW)
 - *het uitbetaald krijgen van loon* (art. 1638f BW)
 - tot 18 jaar: *de arbeider moet de gelegenheid krijgen een opleiding te volgen* (art. 12 Arbeidswet)
 - *recht op ouderdoms- en weduwen en wezenverzekering* (art. 6 AOW en art. 7 AWW)
 - tot 16 jaar: *wezenpenstoen* (art. 16 AWW).
 - *het sluiten van een jeugdspaarovereenkomst is mogelijk* (art. 2 Jeugdspaarwet)
- 16 jaar: - *vrouw kan huwelijk sluiten* (art. 31, BW) Uitzondering (art. 31, 2 BW)
- *eedsaflegging in strafzaken* (art. 216, 2 WvSr)
 - *mogelijkheid van toepassing van het volwassenenstrafrecht* (art. 77c WvSr)
 - *verkrijging zweefvliegbewijs* (art. 23 Regl. Toez. Luchtvl.)
 - *drinken van alcoholhoudende dranken in gelegenheden* (Valt af te leiden uit art. 16 Drank- en Horecawet)
 - tot 18 jaar: *maximale werktijd 55 uur per week* (art. 28h Arbeidswet)
 - *besturen van rijwiel met hulpmotor*
 - tot 18 jaar: *beambten onder het tramwegpersoneel geen dienst tussen 22 en 5 uur* (art. 75 bis Tramwegreglement)
 - tot 18 jaar: *recht op doorbetaalde vakantie van 3 maal het bedongen aantal werkdagen per week*
- 17 jaar: - tot 21 jaar: *plaatsing rijksluchtvaartschool* (art. 4 Bcsl. Opl. Verkl.vlieg.)
- *aanvraag bewijs van bevoegdheid als leerlingvlieger privévlieger 1e en 2e klas } (art. 23 RTL)*
ballonvaarder
- 18 jaar: - *man kan huwelijk sluiten* (art. 31 BW) Uitzondering (art. 31, 2 BW)
- *man kan een kind erkennen* (art. 224 BW)
 - *handlichting* (art. 235 BW)

- *het maken van een testament* (art. 944 BW)
- *staatsexamen kleuterleidster* (art. 39, 4 Kleuteronderwijswet)
- *stuurliedenexamen* (art. 6 Regl. v. Stuurl. Ex.)
- *examen voorlopig diploma scheepswerktuigbouwkundige en assistent scheepswerktuigbouwkundige* (art. 6 Regl. v. Scheepsw.examen)
- *apothekersassistentenexamen* (art. 17, 1 Wet houdende bevoegdheden van arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende)
- *bioscoopbezoek toelaatbaar bij film voor 18 jaar* (art. 17 Bioscoopwet)
- *jachtakte. Men mag zelfstandig jagen* (art. 13 Jachtwet)
- *mogelijkheid vergunning aan te vragen om beschermde vogels te vangen*
- *aanleggen van radiozendstation* (art. 51, lid 2, onder 6 Radioreglement 1930)
- *besturen van een motorrijtuig* (art. 16 WV-regl.)
- *aansprakelijk als begeleider van een kind tot 14 jaar in de trein* (art. 3 Alg. Regl. Vervoer)
- *verrichten van zondagsarbeid* (art. 17 Arbeidswet)
- *verrichten van gevaarlijke arbeid* (art. 10 Arbeidswet)
- *verrichten van nachtarbeid* (art. 17 Arbeidswet)
- *aanstelling tot rijksambtenaar* (art. 5 Alg. Ambt.-Regl.)
- *inschrijving dienstplicht* (art. 6 Dienstplichtwet)
- *aanvraag tot bewijs van bevoegdheid als*

<i>boordtelegrafist</i> <i>boordtelefonist</i> <i>beroepsvlieger</i>	}	(art. 23 RTL)
--	---	---------------
- *bevoegdheid om zich sterke drank te laten schenken* (valt af te leiden uit art. 16 Drank- en Horecawet)
- *toelating tot opleiding Sociale Academie* (Min. Besl. 5-8-1963, Stcrt. 1963, nr. 161)
- *verrichten van ploegenarbeid*
- *inkorting van rusttijden, mogelijk voor hen, die werkzaam zijn in de vervoerssector*
- *noodwachtplicht* (art. 77 Wet op de Noodwachten)

- tot de meerderjarigheid: *mogelijkheid van toepassing van het kinderstrafrecht* (art. 77d WvSr)
- 19 jaar: - *tweede deel staatsexamen onderwijzer* (art. 21 Ond. Staatsex. Besl.)
- 20 jaar: - *eindexamen scholen van techniek, nijverheid en zeevaart*
 - *inlijving bij de krijgsmacht* (art. 25, 12, 9 Dienstplichtwet)
 - *toelatingsexamen kandidaatdeurwaarder* (art. 34 Deurwaardersreglement)
- 21 jaar: - *huwelijk zonder toestemming van de ouders/voogd* (art. 35 BW)
 - *civielrechtelijke meerderjarigheid* (art. 233 BW)
 - *vroedvrouwenexamen* (Regeling der Ex. als arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende, art. 11)
 - *directeur, leraar, beambte bij het nijverheidsonderwijs* (art. 6, Rechtspositiebesluit Nijverheidsonderwijs)
 - *besturen van een krachtvoertuig, locomotief en motorvoertuig* (art. 81 Alg. Regl. voor de Dienst op de Spoorwegen)
besturen van een autobus en huurauto ten bate van het vervoer van personen (art. 71 en 104 van het Uitvoeringsbesluit Autovervoer Personen 1939)
 - *besturen van autobus of vrachtauto bij grensoverschrijdend verkeer*
 - *aanvraag tot het verkrijgen van de bevoegdheid als:*

<i>verkeersvolger 1e of 2e klas</i> <i>navigator</i> <i>boordwerktuigkundige</i> <i>grondwerktuigkundige</i> <i>zweefvliegtuigtechnicus 1e of 2e klas</i> <i>vluchtadviseur</i> <i>tot het geven van vliegonderricht</i> <i>voor het verkrijgen van (zweef)</i> <i>vliegbewijzen</i>	}	(art. 23 RTL)
--	---	---------------
- *examen ziekenverpleging* (Opl. en Ex. Ziek.verpl.)
- *actief kiesrecht: Staten Generaal* (art. 90 G)
Provinciale Staten (art. 137 G)
Gemeenteraad (art. 152 G)
Ondernemingsraad (mits één jaar in

het bedrijf, art. 10, lid 3, wet op de ondernemingsraad).

- 23 jaar: – *passief kiesrecht gemeenteraad* (art. 152, 3 G)
– *passief kiesrecht ondernemingsraad* (mits 3 jaar in het bedrijf, art. 3, lid 10, wet op de Ondernemingsraad)
– *waarnemend griffier bij de rechtbank* (art. 47a, 2 RO)
– *plaatsvervangend griffier raden van beroep* (art. 7, 3 CRvB en art. 34, 3 Beroepswet)
– *gemeentesecretaris* (art. 103 Gemeentewet)
– *gemeenteontvanger* (art. 114 Gemeentewet)
– *hoofdleidster kleuterschool* (art. 19 Kleuteronderwijs-wet)
- 24 jaar: – *minimumloon/vakantieuitkering* (art. 7 Wet Minimum loon/Vakantieuitkering)
- 25 jaar: – *passief kiesrecht Provinciale Staten* (art. 137 G)
– *passief kiesrecht Staten-Generaal* (art. 94 G)
– *(onder)voorzitter, plaatsvervangend voorzitter (substituut) griffier, (plaatsvervangend) lid van de Raden van Beroep* / CRvB (art. 7 en 12 Beroepswet)
– *lid ambtenarengerecht* (art. 7 Ambtenarenwet)
– *Kanton- en Arrondissementsrechter* (art. 35 en 48 RO)
– *substituut Officier van Justitie* (art. 59b RO)
– *substituut griffier bij hof en HR* (art. 64 2 RO)
– *bestuurslid maatschap van(hoofd)bedrijfschap of produkt-schap* (art. 75, 1 Wet Bedrijfsorganisatie)
– *burgemeester* (art. 67 Gemeentewet)
– *griffier provincie* (art. 68 Provinciewet)
– *notaris* (art. 10 Wet op het Notarisambt)
– *hoofd lagere school* (art. 27 Wet Lager Onderwijs)
– *het volgen van een urgentie-opleiding aan een Sociale Academie* (circ. 11-8-1960, nr. 40045 OKW)
– *werkvergunning tot uitoefening van het horecabedrijf* (art. 6 Drank en Horecawet)
- 30 jaar: – *raadsheer Hof* (art. 64, 1 RO)
– *lidmaatschap SER* (art. 5, 1 Wet Bedrijfsorganisa-tie)
– *lid Algemene Rekenkamer* (art. 46 Comptabiliteits-wet)
– *toelating universiteit e.d. zonder getuigschrift* (art. 39 Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs)

- 35 jaar: – raadsheer *HR* (art. 86 RO)
 – lid van de Raad van State (art. 5 Wet op de Raad van State)
- 40 jaar: – plaatsvervangend raadsheer *Hof* (art. 64, 1 RO)
 aanvraag van een verklaring van handelskennis voor wie niet tevoren enig bedrijfsleider is geweest.

2. Overzicht van de leeftijdsgrenzen, die volgens het Wetboek van Strafrecht met zich mede brengen, dat een feit als strafbaar wordt gekwalificeerd, dit ter bescherming van de minderjarige, die het feit medepleegt of ten aanzien van wie het feit gepleegd is tot die bepaalde leeftijd.

Misdrijven

- 0-1 jaar: – kinderdoodslag, -moord (art. 290, 291 WvS)
- tot 7 jaar: – het te vondeling leggen van een kind (art. 246 WvS)
- tot 12 jaar: – het hebben van vleselijke gemeenschap met een meisje (art. 244 Sr)
 – het afstaan of overlaten van een kind aan een ander, die het voor gevaarlijke praktijken gebruikt (art. 253 Sr)
 – het onttrekken van een kind aan het gezag (art. 279, 2 Sr)
 – het verbergen van een kind, dat zich onttrokken heeft aan het gezag (art. 280 Sr)
- tot 16 jaar: – het hebben van vleselijke gemeenschap met een meisje vanaf 12 jaar, buiten echt (art. 245 Sr)
 – het plegen van ontuchtige handelingen met een meisje of het aanzetten tot gemeenschap met een derde (art. 247 Sr)
 – het dronken maken van een minderjarige (art. 252, 2 Sr)
- tot 18 jaar: – het aanbieden, afstaan enz. enz. van pornografische geschriften enz. enz. (art. 240bis Sr)
- tot 21 jaar: – verleiding van een minderjarige (art. 248 Sr)
 – het plegen van ontucht door een meerderjarige met een minderjarige van het eigen geslacht (art. 248bis Sr)
 – ontucht met aan zijn zorgen toevertrouwd minderjarig kind, stiefkind enz. plegen (art. 249 Sr)
 – het bevorderen van ontucht met een derde (art. 250 Sr)
 – (vrouwenhandel zonder leeftijdsgrens) en handelen in minderjarige jongens (art. 250ter Sr)

- *het verbergen van een minderjarige, die zich aan het ouderlijk gezag heeft onttrokken* (art. 280 Sr)
- *het onttrekken van een minderjarige aan het ouderlijk gezag* (art. 279, 2 Sr)
- *het schaken van een minderjarige vrouw* (art. 281 Sr)

Overtredingen

tot 3 dagen: - *niet voldoen aan de verplichting tot aangifte van de geboorte* (art. 448 Sr)

tot 6 maanden: - *zonder voorafgaande toestemming van de raad voor de kinderbescherming een pleegkind opnemen dat niet onder voogdij staat van een rechtspersoon* (art. 442a Sr)

tot 1 jaar: - *niet voldoen aan verplichting als ouders het kind te laten inenten* (art. 4 en 7 Inentingswet)

tot 15 jaar: - *het doen of laten verrichten van bij de arbeidswet verboden arbeid* (art. 9, 74, 83 Arbeidswet)

- *vanaf 6 jaar: het niet nakomen van de verplichting te zorgen voor schoolbezoek van de minderjarige* (art. 26 Leerplichtwet)

tot 16 jaar: - *verstrekken (bedrijfsmatig) van alcoholhoudende dranken*

tot 18 jaar: - *verstrekken (bedrijfsmatig) van sterke dranken* (art. 16 Horecawet)

- *openlijk tentoonstellen, aanbieden enz. van geschriften, voorwerpen enz., geschikt om de zinnelijkheid van de jeugd te prikkelen* (art. 451bis Sr)

- *verzuim van aangifte aan B en W van opname van een pleegkind* (art. 5, 20 Pleegkinderenwet)

- *bepaalde handel met minderjarigen* (art. 437bis Sr)